

اسناد نویافته دربارهٔ محصلان علم موزیک در مدرسهٔ دارالفنون (۱۳۲۲-۱۳۱۸ قمری)

● امین محمدی*

اشاره

مدرسهٔ دارالفنون به‌عنوان اولین نهاد آموزشی نوین در ایران، نقش مهمی در تحول موسیقی، به‌ویژه موسیقی نظامی، ایفا کرد. در فاصلهٔ چند سال پس از تأسیس این مدرسه، مسیو مولر فرانسوی به استخدام دولت ایران درآمد و شعبهٔ علم موزیک برای تربیت نوازندگان موسیقی نظامی راه‌اندازی شد. با وجود انجام پژوهش‌هایی دربارهٔ تحولات موسیقی در عصر قاجار، جایگاه مدرسهٔ دارالفنون در آموزش موسیقی، و محتوای درسی این رشته، تاکنون هیچ پژوهشی دربارهٔ وضعیت محصلان این رشته انجام نشده است. این مقاله با تکیه بر داده‌های دو سند نویافته و منحصر به فرد مربوط به اسناد مالی دورهٔ مظفردین‌شاه تلاش کرده است جزئیاتی از وضعیت محصلان علم موزیک در دوران پیشامشروطه ارائه کند.

مقدمه

راه‌اندازی شعبهٔ علم موزیک در مدرسهٔ دارالفنون نقطه‌عطفی در تاریخ آموزش موسیقی، به‌ویژه موسیقی نظامی، در ایران به‌شمار می‌رود. چراکه برای اولین بار در تاریخ ایران، موسیقی به عنوان یک علم تدریس و آموزش داده شد و متولی آن دولت بود. این رویداد مهم، چند سال پس از تأسیس مدرسهٔ دارالفنون و در پی علاقه‌مندی ناصرالدین‌شاه به موسیقی نظامی غربی رخ داد.^۱ شاه قاجار در یکی از سفرهایش به اروپا با این نوع موسیقی آشنا شد و پس

۱. براساس گزارشی که بعد از مرگ لومر از سفارت فرانسه به وزارت امور خارجه ارسال شده است، لومر در سال ۱۲۸۰ قمری از ریاست مدرسه موزیک نظامی فرانسه استعفا داد و به استخدام دولت ایران درآمد (سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، ۱۳۹۶/۳/۲۴۰).

* دکتری تاریخ و پژوهشگر پژوهشکدهٔ اسناد سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران

E-mail: Amin.Mohammadi64@ut.ac.ir

در نقاره‌خانه
سلطنتی شماری
نوازده‌نی، طبل،
شیپور و فلوت
حضور داشتند
که در قشون و
فوج‌های نظامی
مشغول خدمت
می‌شدند

از بازگشت، بر آن شد که دسته‌های موسیقی نظامی به سبک غربی در ایران تشکیل شوند. در اولین گام، مستشارانی برای تشکیل یک دستهٔ موزیک به سبک غرب استخدام شدند. نتایج این استخدام چندان چشمگیر نبود. به همین دلیل، به درخواست دولت ایران، دولت فرانسه یک معلم موسیقی نظام به ایران معرفی کرد تا دسته‌های موزیک نظامی را براساس الگوی فرانسه تربیت کند. نام این معلم موسیقی زبده، آلفرد ژان بابتیست لومر^۱ بود. مسیو لومر حدود ۴۰ سال در ایران در راه آموزش و تربیت محصلان موسیقی خدمت کرد. از آنجایی که در ابتدا فارسی نمی‌دانست و کتاب و وسایل موسیقی اروپایی هم در ایران نبود، دورهٔ اول این مدرسه ۱۵ سال طول کشید و محصلان هم فقط موزیک نظامی می‌خواندند (اعتمادالسلطنه، ۱۳۷۴، ج ۲: ۷۲۵). لومر علاوه بر آموزش نواختن ساز، مباحث نظری مربوط به موسیقی را نیز به محصلان یاد می‌داد. برنامهٔ درسی لومر برای محصلان موزیک به شرح زیر بود:

🎵 سال اول: سلفژ، موسیقی نظری، آموزش یک ساز بادی، فارسی و ریاضیات

🎵 سال دوم: سلفژ، موسیقی نظری، احداث سازی بادی، فارسی و ریاضیات

🎵 سال سوم: سلفژ، موسیقی و تاریخ

🎵 سال چهارم: سازشناسی، هارمونی، فرانسه و جغرافیا

🎵 سال پنجم: آموزش ساز دوم بادی، مشق موسیقی نظامی و زبان فرانسه

🎵 سال ششم: هارمونی، پیانو، هماهنگ‌سازی، ریاضی و زبان فرانسه

🎵 سال هفتم: هارمونی، پیانو و زبان فرانسه (معمدمدی، ۱۴۰۰: ۵۷)

دورهٔ اول این مدرسه ۱۱ نفر فارغ‌التحصیل داشت. از دستاوردهای مهم لومر، علاوه بر تربیت شاگردان، ساختن اولین سرود ملی و مارش تاج‌گذاری بود (کرزن، ۱۳۸۰، ج ۱: ۴۳۸). او چندین بار مورد تفقد شاهانه قرار گرفت و افزون بر خلعت، نشان شیروخورشید و نشان طلای علمی دریافت کرد^۲ (اعتمادالسلطنه، ۱۳۶۷، ج ۲: ۱۲۷۷).

شایان ذکر است، تا پیش از تربیت دسته‌های موسوم به موزیکانچی در شعبهٔ علم دارالفنون، نقاره‌چی‌های نقاره‌خانهٔ سلطنتی وظیفهٔ نواختن در جنگ‌ها و تشریفات نظامی و سلطنتی را برعهده داشتند. در نقاره‌خانهٔ سلطنتی شماری نوازده‌نی، طبل، شیپور و فلوت حضور داشتند که در قشون و فوج‌های نظامی مشغول خدمت می‌شدند و به صورت دسته‌های موسیقی در تشریفات رسمی، جلوس شاه، مراسم‌های سلام، اعیاد، شب‌های رمضان، مراسم تعزیه و مراسم روز اسب‌دوانی سلطنتی نوازگی می‌کردند. در دورهٔ ناصرالدین‌شاه، کارکنان نقاره‌خانه مشتمل بر خوانندگان، کرناچیان، سنج‌زان، شیپورچیان، نقاره‌چیان و سربازان ۹۰ نفر بودند (سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران ۱۳۳۲/۲۴۷۶).

۱. Alfred Jean Batist Lemaire

۲. مولر در سال ۱۳۲۵ قمری، در ۶۶ سالگی، درحالی‌که در استخدام دولت ایران بود درگذشت.

□ غلام‌بچگان سرکاری، محصلان علم موزیک در دارالفنون

در بارهٔ محصلان علم موزیک دارالفنون اطلاعات چندانی در دست نیست. بر اساس دو سند نویافتهٔ مالی مربوط به دورهٔ سلطنت مظفرالدین‌شاه، شماری از غلام‌بچگان سرکاری (شاهی) در دورهٔ این شاه قاجار، در رشتهٔ علم موزیک تحصیل می‌کردند. اما غلام‌بچگان چه کسانی بودند؟

در تاریخ ایران، غلام‌بچگان کودکانی زیر سن بلوغ بودند که برای انجام خدمات گوناگون در دربار شاهان به خدمت گرفته می‌شدند. این سنت دیرپا که پیشینهٔ مشخصی ندارد، مختص دربار نبوده و در طبقات جامعه، از جمله اعیان و اشراف، تجار و علما نیز مرسوم بود. غلام‌بچه غیردرباری را خانه‌شاگرد می‌گفتند و آن‌ها را برای انجام امور خدماتی به خدمت می‌گرفتند. سنت نگهداری غلام‌بچه هم‌زمان با ایران، در حکومت‌های عثمانی، گورکانیان هند و امرای ازبک نیز مرسوم بود. نزد عامه، نگاه مثبتی به منصب غلام‌بچگی وجود ندارد، با این حال باید گفت در عموم منابع تاریخی، غلام‌بچه در کنار خواجهگان و کنیزان، بخشی از نیروی خدماتی دربارهای سلطنتی بوده‌اند.

غلام‌بچگان از میان کودکان ۱۰ تا ۱۲ ساله انتخاب می‌شدند و با زنان و دختران شاه از افراد همیشه حاضر در خلوت و حرم شاهی بودند. آن‌ها در تشریفات و مراسم‌های درباری جزو خدمتکاران بودند. برای مثال، غلام‌بچگان ناصرالدین‌شاه در زمان مراسم حکومتی تاسوعا و عاشورا میان عزاداران شربت توزیع می‌کردند (بدیعی، ۱۳۷۵: ۹۳). از آن‌ها همچنین برای انجام امور اجرایی شاه نیز استفاده می‌شد: «شب را مردانه شام خوردیم. غلام‌بچه فرستادم پی آغامحمد، رفت و آمد گفت آغامحمد سرش درد می‌کند» (بدیعی، ۱۳۷۶: ۲۵).

در دورهٔ صفویه نیز دربار سلطنتی شمار زیادی غلام‌بچه در خدمت داشت. آن‌ها در مراسم رسمی وظیفهٔ پذیرایی از میهمانان را برعهده داشتند (راوندی، ۱۳۷۸، ج ۱: ۵۴۰). برخی از آن‌ها نیز اختصاصاً به شاهان خدمت می‌کردند. برای مثال، یک غلام‌بچه وظیفهٔ حمل کمان و تیر شاه‌عباس صفوی را برعهده داشت (فیگوترا، ۱۳۶۳: ۳۲۵).

از دورهٔ قاجار، منابع تصویر واضح‌تری از غلام‌بچگان در اختیار داریم. در اطراف شاه همواره شمار زیادی غلام‌بچه حضور داشتند و اموری به آن‌ها سپرده می‌شد. همچنین بنا بر سنت مرسوم شاهان قاجار، ۱۰ تا ۲۰ نفر از پسران ۱۰ تا ۱۲ ساله را به اسم غلام‌بچه برای خدمت به حرم‌سرای می‌فرستادند. برای این غلام‌بچگان رئیسی از میان خودشان انتخاب می‌شد که به او غلام‌بچه‌باشی می‌گفتند. در دوران سلطنت مظفرالدین‌شاه این رسم منسوخ شد (سپهر، ۱۳۸۶، ج ۱: ۲۴).

غالباً غلام‌بچگان دربار را بعد از سن ۱۴ یا ۱۵ سالگی به‌عنوان پیشخدمت به کار می‌گرفتند: «معیر غلام‌بچه هم آمده بود. امروز پانزده روز است از اندرون بیرونش کرده‌ایم. حالا جزو پیشخدمت‌هاست» (بدیعی، ۱۳۷۶: ۲۲). بسیاری از آن‌ها با نشان دادن کفایت

به مناصب مهم می‌رسیدند. بررسی صاحب‌منصبان دوره قاجار نشان می‌دهد بسیاری از آن‌ها پیشینه غلام‌بچگی دارند. شأن و جایگاه غلام‌بچگی باعث شده بود بسیاری از صاحب‌منصبان فرزندان خود را برای خدمت غلام‌بچگی به دربار بفرستند.

جدول ۱. چند صاحب‌منصب قاجار با پیشینه غلام‌بچگی

(اعتمادالسلطنه، ۱۳۷۴، ج ۲: ۶۶۹-۴۷۲)

نام	اولین منصب	بالاترین منصب
علیرضاخان عضدالملک	غلام‌بچگی	نیابت سلطنت قاجار
محمدباقرخان ادیب‌الملک	غلام‌بچگی	وزارت انطباعات و ریاست دارالترجمه
جعفرقلی‌خان جلال‌الملک	غلام‌بچگی	ریاست فراش‌خانه سلطنتی
وجیه‌الله‌میرزا سیف‌الملک	غلام‌بچگی	حکومت لرستان و زنجان
غلام‌حسین‌خان صدیق‌السلطنه	غلام‌بچگی	ریاست زین‌دارخانه سلطنتی
سلطانعلی‌خان وزیر افخم	غلام‌بچگی	وزیر داخله و وزیر بقایا
محمدقلی‌خان آصف‌الدوله	غلام‌بچگی	وزیر عدلیه

تصویر ۱. غلام‌بچگان محصل علم موزیک در مدرسه دارالفنون

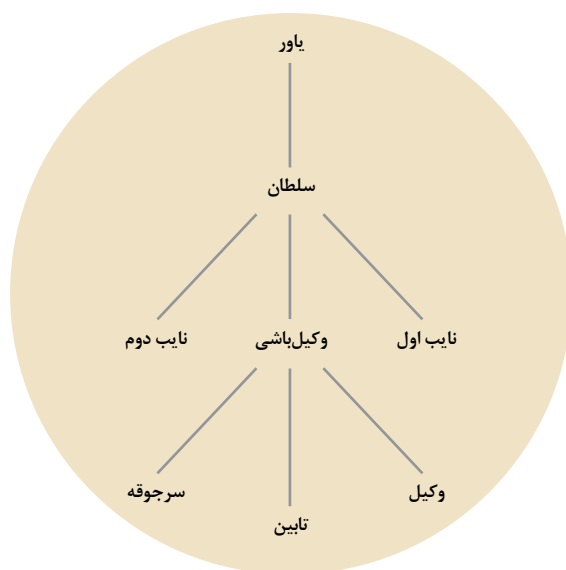
بنا بر دو سند نویافته که مربوط به پرداخت مواجب و پرداخت هزینه لباس غلامبچگان محصل در دارالفنون است، ۳۷ غلامبچه برای یادگیری موزیک نظامی در دارالفنون مشغول تحصیل بودند (سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، ۱۳۲۲/۲۴۱۹). علت انتخاب شاگردان موزیک از میان غلامبچگان این بود که به واسطه سنشان توانایی بیشتری برای یادگیری موسیقی داشتند. آن‌ها پس از آموزش به عنوان موزیکانچی به خدمت قشون در می‌آمدند و در مراسم گوناگون، مثل مراسم تعزیه تکیه، مراسم رسمی سلطنتی و جشن‌های عمومی، در قالب دسته‌های موزیک، نوازندگی می‌کردند (افضل‌الملک، ۱۳۶۱: ۶۸).

جدول ۲: اسامی غلامبچگان محصل علم موزیک در مدرسه دارالفنون و میزان مواجب آن‌ها، سال ۱۳۲۲ قمری (سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، ۱۳۲۲/۲۴۱۹)

نام	منصب	مواجب	نام	منصب	مواجب
غلامرضاخان	یاور	۱۵۰ تومان	حسین خان	یاور	۱۵۰ تومان
ابوالفتح میرزا	سلطان	۷۵ تومان	میرزا عبدالوهاب	سلطان	۷۵ تومان
میرزا کاظم	نایب اول	۴۰ تومان	میرزاغلام حسین	نایب دوم	۳۰ تومان
[مشهدی حسن]	وکیل‌باشی	۳۱ تومان	میرزا حسن ولد محمد حسین بیگ	وکیل	۳۰ تومان
حاجی خان ولد قاسم خان	وکیل	۳۰ تومان	حاجی اسمعیل ولد عباس بیگ	وکیل	۳۰ تومان
خانی ولد حاجی بابا	وکیل	۳۰ تومان	میرزا علی خان ولد نادعلی بیگ	وکیل	۳۰ تومان
میرزا احمد ولد جبار بیگ	وکیل	۳۰ تومان	میرزا علی اصغر ولد آقارضا	سرجوخه	۲۶ تومان
ولد کریم بیگ میرزا حبیب‌الله	سرجوخه	۲۶ تومان	میرزا ابوالقاسم ولد مشهدی اکبر	سرجوخه	۲۶ تومان
میرزا حسین ولد حیدرقلی بیگ	سرجوخه	۲۶ تومان	میرزاغلام حسین ولد لطفعلی بیگ	سرجوخه	۲۶ تومان
محمد آقا ولد میرزا علی اصغر	سرجوخه	۲۶ تومان	سیدعلی ولد سیدمهدی	تلبین	۲۴ تومان
علی اصغر ولد خان محمد	تلبین	۲۴ تومان	حاجی ولد محمد رضا	تلبین	۲۴ تومان
علی ولد مشهدی عباس	تلبین	۲۴ تومان	میرزا سیدعلی ولد میرزا الطف‌الله	تلبین	۲۴ تومان
علی ولد ملا رفیع	تلبین	۲۴ تومان	میرزا اسدالله ولد میرزا حسین	تلبین	۲۴ تومان
رضا ولد مشهدی علی	تلبین	۲۴ تومان	نقی ولد نورمحمد بیگ	تلبین	۲۴ تومان
میرزا اسدالله	تلبین	۲۴ تومان	میرزا علی ولد ابوالحسن خان	تلبین	۲۴ تومان
محمود ولد مشهدی میرزا	تلبین	۲۴ تومان	میرزا علی ولد کربلایی اسمعیل	تلبین	۲۴ تومان
ولدان عبدالحسین	تلبین	۴۸ تومان	میرزا حسین ولد نادعلی بیگ	تلبین	۲۴ تومان

تصویر ۲. غلام‌بچگان نوازده بر کاشی کاری کاخ گلستان

نمودار ۱. سلسله مراتب نظامی محصلان علم موزیک دارالفنون

ناصرالدین‌شاه توجه ویژه‌ای به آموزش موسیقی در دارالفنون داشت. به‌دستور او، در سال ۱۲۸۶ قمری میرزا علی‌اصغر خان امین‌السلطان برای بازدید به دارالفنون رفت و به‌مسئو مولر و محصلانش پاداش داد (ساکما، ۲۰۵۵/۲۹۵). محصلان موسیقی مانند دیگر محصلان دارالفنون حقوق سالانه دریافت می‌کردند. همچنین، به این محصلان سالانه یک‌دست لباس زمستانی (شلوار و قبا)، یک‌دست لباس تابستانی (شلوار) به همراه پالتوی ماهوت، کفش، کلاه (سلام و معمولی) و جوراب (سفید و پشمی) داده می‌شد. آن‌ها افزون بر این، ناهار رایگان هم دریافت می‌کردند و هزینه سفر نیز به آن‌ها داده می‌شد (سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، ۱۵۱۲/۲۳۲).

جدول ۳. هزینه لباس غلامبچگان درس موزیک در دارالفنون، سال ۱۳۲۰ قمری

(سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، ۱۳۲۲/۱۵۱۲)

تعداد شاگردان	لباس زمستانی	لباس تابستانی	پالتوی ماهوت
۳۷ نفر	۸ تومان و ۳۴۰۰ دینار	۳ تومان و ۲۱۰۰ دینار	۶ تومان و ۵۰۰۰ دینار
جمع هزینه‌های لباس غلامبچگان: طی یک سال برای هر نفر ۱۸ تومان و ۵۰۰ دینار			

جدول ۴. مواجب غلامبچگان محصل در دارالفنون، علم موزیک، ۱۳۲۲ قمری

(سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، ۱۳۲۲/۲۴۱۹)

یاور	سلطان	نایب اول
۲ نفر / ۳۰۰ تومان	۲ نفر / ۱۵۰ تومان	۱ نفر / ۴۰ تومان
نایب دوم	وکیل‌باشی	وکیل
۱ نفر / ۳۰ تومان	۱ نفر / ۳۱ تومان	۶ نفر / ۱۸۰ تومان
سرچوخه	تلبین	-
۶ نفر / ۱۵۷ تومان	۱۶ نفر / ۳۸۴ تومان	-

تصویر ۳. غلامبچگان نوازده بر کاشی کاری کاخ گلستان

خلاصه

بررسی دو سند نویافته از دوره مظفرالدین شاه، دریچه‌ای نو به وضعیت محصلان علم موسیک در مدرسه دارالفنون می‌گشاید. برخلاف تصور رایج از غلام‌بچگان به‌عنوان نیروهای صرفاً خدماتی، این اسناد نشان داد که گروهی از آنان در ساختار نوین آموزشی در حوزه موسیقی نظامی، نقش فعالی ایفا کرده‌اند. مدرسه دارالفنون، با ارائه آموزش تخصصی، پرداخت حقوق و تأمین پوشاک و خوراک محصلان علم موسیک، زمینه رشد موسیقی به‌ویژه موسیقی نظامی را در دوره قاجار فراهم کرد. بررسی این اسناد، علاوه بر روشن ساختن وجه کمتر شناخته‌شده‌ای از آموزش موسیقی در عصر قاجار، جایگاه اجتماعی نوظهور غلام‌بچگان را نیز در ساختار دولت‌مدار قاجاریه بازنمایی می‌کند.

بازخوانی اسناد

[اسناد شماره ۱]

سررشته^۱ سنه بارس نیل^۲

قیمت ملبوس غلام‌بچگان سرکاری که در مدرسه مبارکه دارالفنون مشغول تحصیل علم موسیک می‌باشند، از بابت هذه السنه بارس نیل مطابق سنه ماضیه^۳، به تاریخ شهر محرم ۱۳۲۰ [قمری]:

[مجموع قیمت]: ۱۵۴۱ تومان و ۸۸۵۰ دینار

قیمت ملبوس و غیره: ۶۷۲ تومان و ۸۲۰۰ دینار

قیمت ملبوس: ۴۲۷ تومان و ۸۲۰۰ دینار

- ملبوس زمستانی: مقررأ هر دست ۸ تومان و ۳۴۰۰ دینار

● ماهوت^۴: ۴ تومان و ۲۵۰۰ دینار

○ جهت قبا^۵ یک ذرع^۶، فی ۲ تومان و ۲۵۰۰ دینار

○ جهت شلوار یک ذرع، فی ۱ تومان و ۶۰۰۰ دینار

○ جهت متفری^۷؟ ۴۰۰۰ دینار

● اجرت و غیره: ۴ تومان و ۹۰۰ دینار

○ اجرت: ۱ تومان و ۵۰۰۰ دینار

○ آستر: ۳ ذرع و نیم، فی ۳۵۰۰ دینار

۱. دفتر ثبت و ضبط اسناد مالی

۲. سال پلنگ

۳. سال گذشته

۴. پارچه پشمی ضخیم

۵. لباس بلند جلو باز مردانه

۶. واحد اندازه‌گیری برابر با ۱۰۴ سانتیمتر

۷. بریدن و شکافتن

○ پولک: ۲۴۰۰ دینار

○ گلابتون^۱ قبا: ۱ تومان

○ یراق^۲: ۱ تومان

○ بیاض^۳

◆ المقرر ۳۷ دست^۴، [جمع هزینه ملبوس زمستانی]: ۳۰۸ تومان و ۵۸۰۰ دینار

- ملبوس تابستانی مقررأ هر دست ۳ تومان و ۲۱۰۰ دینار

● کتان جهت شلوار: دو ذرع، ۱ تومان و ۱۰۰۰ دینار

● اجرت و غیره: ۱ تومان و ۱۱۰۰ دینار

○ اجرت: ۷۰۰۰ دینار

○ آستر سه ذرع و نیم، فی ۳۵۰۰ دینار

○ پولک: ۶۰۰۰ دینار

○ بیاض

◆ المقرر ۳۷ دست، [جمع هزینه ملبوس تابستانی]: ۱۱۸ تومان و ۷۴۰۰ دینار

- پالتوی ماهوت: مقررأ هر دست ۶ تومان و ۵۰۰۰ دینار

● ۵ تومان و ۵۰۰۰ دینار [بابت]:

○ ماهوت دو ذرع فی ۱ تومان و ۸۰۰۰ دینار

○ آستر ۶ ذرع فی یک تومان

● ۱ تومان و ۴۵۰۰ دینار

○ اجرت: ۱ تومان

○ پولک: ۱۰۰۰ دینار

○ ماهوت گلی: ۳۵۰۰ دینار

◆ المقرر ۳۷ دست، [جمع هزینه پالتوی ماهوت]: ۲۴۵ تومان

[سایر هزینه های ملبوس]: ۸۶۹ تومان و ۵۶۵۰ دینار

- کفش و غیره: ۴۹ تومان و ۵۸۰۰ دینار

● کفش ۷۴ زوج^۵ فی ۸۵۰۰ دینار [جمعاً]: ۳۳ تومان و ۷۰۰۰ دینار

● نشان کلاه ۳۷ عدد فی ۱۹۰۰ دینار [جمعاً]: ۷ تومان و ۳۰۰ دینار

● تل کلاه ۳۷ عدد فی ۱۰۰۰ دینار [جمعاً]: ۳ تومان و ۷۰۰۰ دینار

● جوراب سفید ۳۷ زوج مقررأ ۱ تومان و ۸۵۰۰ دینار

● جوراب پشمی [مقررأ] ۱ تومان و ۸۵۰۰ دینار

۱. گل های برجسته که با رشته های طلا و نقره روی پارچه می دوزند (فرهنگ معین).

۲. نوار بافته شده از مفتول های نازک فلزی (فرهنگ فارسی عمید)

۳. اصطلاحی در حسابداری قدیم که برای جلوگیری از تقلب در آخر محاسبات نوشته می شد و معنای آن اتمام آن بخش از محاسبه است.

۴. واحد شمارش لباس

۵. واحد شمارش اشیاء دوتایی مانند جوراب

◆ ... ۱ گل [مقررأ] ۱ تومان و ۸۵۰۰ دینار

[اسیرا]: ۶۰ تومان و ۳۱۰۰

● کلاه سلام^۲ ۲۷ طاقه فی ۱ تومان و ۲۳۰۰ دینار:

○ کلاه: ۴۳۵۰ دینار

○ یراق: ۱۹۷۰ دینار

○ اجرت: ۱۵۰۰ دینار

○ ماهوت: ۷۵۰ دینار

○ بندکلاه ۷۵۰ دینار

○ قیطان:^۳ ۳۰۰۰ دینار

[جمع هزینه کلاه سلام]: ۴۵ تومان و ۵۱۰۰ دینار

● کلاه معمولی ۳۷ طاقه فی ۴۰۰۰ دینار [جمعاً] ۱۴ تومان و ۸۰۰۰ دینار

● خرج ناهار: ۲۷ نفر، ۷ مجموعه^۴ و نصف: [یک روزه] ۲ تومان و ۶۲۵۰ دینار

المقرر ۲۶۳ روزه: [جمع کل] ۶۹۰ تومان و ۳۷۵۰ دینار

● کرایه مال^۵ ایام توقف شمیران: ۶۹ تومان و ۳۰۰۰ دینار

منهای: از بابت رسم^۶ تومانی ۱۰۰۰ دینار: ۱۵۴ تومان و ۱۸۸۵ دینار

باقی مانده: ۱۳۸۷ تومان و ۶۹۶۵ دینار

وجهه حواله - برات صادر شد (سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، ۲۳۲/۱۵۱۲).

سند شماره ۱ (پشت)

سند شماره ۱ (رو)

۱. هر سه نقطه برابر با یک کلمه خوانده نشده است.

۲. سلام مراسمی بود که با حضور شاه قاجار برگزار می شد.

۳. رشته باریک ابریشمی

۴. جمع مجموعه به معنای سینی که در این جا واحد شمارش غذا است.

۵. چهارپایان بارکش

۶. در اینجا منظور نوعی مالیات است که طبق آن از هر یک تومان، هزار دینار به نفع دولت ضبط می شده است.

[اسند شمارهٔ ۲]

سررشتهٔ سنهٔ لوی‌ئیل^۱

مواجه هذه السنهٔ لوی‌ئیل غلام‌بچگان سرکاری که در مدرسهٔ دارالفنون مشغول تحصیل علم موسیک می‌باشند که از قرار قبض به امضای جناب مستطاب اجل اکرم افخم، وزیر دفتر از صندوق مالیهٔ رکاب دریافت نموده‌اند. اکنون برات به مهر مهرآثار مبارک^۲ جهت سند خرج محاسبهٔ صندوق مبارکهٔ مالیهٔ^۳ صادر و قبوض مزبور که از جناب موسیو نوز^۴، وزیر گمرک و غیره استرداد و نزد جناب فخام‌السلطنهٔ مستوفی^۵ ضبط است. به تاریخ شهر ذی‌حجهٔ ۱۳۲۲ [قمری]:

۳۵ نفر	مقررأ	۱۱۶۰ تومان و ۷۰۰۰ دینار
صاحب‌منصبان: ۱۹ نفر	مقررأ	۷۷۶ تومان و ۷۰۰۰ دینار
[پرداختی] ۳۶۰ تومان:		
● غلام‌رضاخان یاور ^۶ : ۱۵۰ تومان	مقررأ	۱۲۰ تومان
● حسین‌خان یاور: ۱۵۰ تومان	مقررأ	۱۲۰ تومان
● ابوالفتح‌میرزای سلطان ^۷ : ۷۵ تومان	مقررأ	۶۰ تومان
● میرزای عبدالوهاب سلطان: ۷۵ تومان	مقررأ	۶۰ تومان
[پرداختی] ۸۰ تومان و ۷۰۰۰ دینار:		
● میرزا کاظم نایب اول: ۴۰ تومان	مقررأ	۳۲ تومان
● میرزاغلام‌حسین نایب دوم: ۳۰ تومان	مقررأ	۲۴ تومان
● وکیل‌باشی ^۸ : ۳۱ تومان	مقررأ	۲۴ تومان و ۷۰۰۰ دینار
● ندارد		

۱. سال نهنگ

۲. اصطلاحی که برای یکی از مهرهای شاه قاجار به کار می‌رود.

۳. این صندوق در دورهٔ مظفرالدین‌شاه برای تمرکز درآمدهای دولتی تأسیس شد و از آن دوران تمام درآمدهای مالیاتی و گمرکی دولت از سراسر کشور به این صندوق واریز و هزینه‌های دولتی مانند مواجب کارکنان دولت از وجوه آن پرداخت می‌شد.

۴. ژوزف نوز، رئیس کل گمرکات ایران در دورهٔ مظفرالدین‌شاه.

۵. اصطلاحی که برای یکی از مهرهای شاه قاجار به کار می‌رود.

۶. احتمالاً موسی‌خان فخام‌السلطنه که بعدها منشی دربار احمدشاه شد.

۷. درجهٔ نظامی برابر با سروان

۸. درجهٔ نظامی برابر با سرجوخه

۱۸۰ تومان	مقررأ	وکیل!؛ ۶ نفر
۳۰ تومان		● میرزا احسن ولد محمد حسین بیگ
۳۰ تومان		● حاجی خان ولد قاسم خان:
۳۰ تومان		● حاجی اسمعیل ولد عباس بیگ
۳۰ تومان		● خانی ولد حاجی بابا:
۳۰ تومان		● میرزا علی خان ولد نادعلی بیگ
۳۰ تومان		● میرزا احمد ولد جبار بیگ
۱۵۷ تومان	مقررأ	سر جوخه!؛ ۶ نفر
۲۶ تومان		● میرزا علی اصغر ولد آقارضا:
۲۶ تومان		● میرزا حبیب الله ولد کریم بیگ:
۲۶ تومان		● میرزا ابوالقاسم ولد مشهدی اکبر:
۲۶ تومان		● میرزا احسین ولد حیدرقلی بیگ:
۲۶ تومان		● محمد آقا ولد میرزا علی اصغر:
۲۶ تومان		● میرزا غلام حسین ولد لطفعلی بیگ:
۳۸۴ تومان	مقررأ	تابین!؛ ۶ نفر
۲۴ تومان		● سیدعلی ولد سید مهدی
۲۴ تومان		● علی اصغر ولد خان محمد:
۲۴ تومان		● حاجی ولد محمد رضا:
۲۴ تومان		● علی ولد مشهدی عباس:
۲۴ تومان		● میرزا سیدعلی ولد میرزا الطفالله:
۲۴ تومان		● علی ولد ملا رفیع:

۱. درجه نظامی برابر با سرگروه بان

۲. سرباز بدون درجه

● میرا سدالله ولد میراحسین:	۲۴ تومان
● رضا ولد مشهدی علی:	۲۴ تومان
● نقی ولد نورمحمد بیگ:	۲۴ تومان
● میرزا سدالله:	۲۴ تومان
● میرزا علی ولد ابوالحسن خان:	۲۴ تومان
● محمود ولد مشهدی میرزا:	۲۴ تومان
● میرزا علی ولد کربلایی اسمعیل:	۲۴ تومان
● ولدان عبدالحسن خان:	۴۸ تومان
● حسین خان:	۲۴ تومان
● اکبر خان:	۲۴ تومان
● میرزا حسین ولد نادعلی بیگ:	۲۴ تومان
وجهه حواله (سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، ۲۳۲/۲۴۱۹)	

سند شماره ۲

منابع

۱. اسناد سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران: ۲۴۰/۳۱۹۴۶؛ ۲۳۲/۲۴۷۶؛ ۲۳۲/۲۴۱۹؛ ۲۳۲/۱۵۱۲؛ ۲۳۲/۲۰۵۵؛ ۲۹۵/۲۰۵۵.
۲. اعتمادالسلطنه، محمدحسن خان (۱۳۶۷). تاریخ منتظم ناصری (۳ جلد). تصحیح محمداسماعیل رضوانی. دنیای کتاب. تهران.
۳. _____ (۱۳۷۴). چهل سال تاریخ ایران (۳ جلد). به تصحیح ایرج افشار. انتشارات اساطیر. تهران.
۴. افضل‌الملک، غلامحسین (۱۳۶۱). افضل‌التواریخ، تصحیح منصوره اتحادیه و سیروس سعدوندیان. نشر تاریخ ایران. تهران.
۵. بدیعی، پرویز (۱۳۷۵). یادداشت‌های منتشرنشده روزانه ناصرالدین‌شاه (ج ۴). گنجینه اسناد، شماره ۲۳ و ۲۴، ص ۹۲-۱۰۶.
۶. _____ (۱۳۷۶). یادداشت‌های منتشرنشده روزانه ناصرالدین‌شاه (ج ۶). گنجینه اسناد، شماره ۲۷ و ۲۸، ص ۳۱-۲۰.
۷. راوندی، مرتضی (۱۳۷۸). تاریخ اجتماعی ایران (ج ۱). انتشارات نگاه. تهران.
۸. سپهر، عبدالحسین خان (۱۳۸۶). مرآت‌الوقایع مظفری (۳ جلد). به کوشش عبدالحسین نوایی. انتشارات میراث مکتوب. تهران.
۹. فیگوئروا، گارسیا (۱۳۶۳). سفرنامه دن گارسیا داسیلوا فیگوئروا. ترجمه غلامرضا سمیعی. نشر نو. تهران.
۱۰. کرزن، جورج ناتانیل (۱۳۸۰). ایران و قضیه ایران. ترجمه غلامعلی وحید مازندرانی. انتشارات علمی فرهنگی. تهران.
۱۱. معتمدی، اسفندیار (۱۴۰۰). تاریخچه گروه موزیک نظامی در دارالفنون. گنجینه دارالفنون، سال چهارم، شماره ۱۵، ص ۵۵-۵۸.